

בין אברהם לבני חת

סיפור קנייתו של מערת המכפלה מעורר קושי שהמפרשים התחבטו בו רבות. פרק שלם מוקדש למשא ומתן כעין "תגרני" בין אברהם לבני חת, ולא ברור מדוע אריכות הלשון והחזרה על הדברים. בפרק שלשה 'סיבובים' של משא ומתן ולכאורה זו אריכות לשון מיותרת. ברור שהפרשה חשובה ויש לדקדק ולהבין מה כוונת הכתובים.

חכמים הדגישו את חשיבות הפרק באמרם שהמערה היא אחד משלשה מקומות שנקנו ואין אומות העולם יכולים לומר 'גזולים הם בידם'. אין לדעת אם טיעון זה ישכנע את אומות העולם, ונראה שהפרק צריך לתרום גם לשכנוע העצמי שלנו, וללמדנו פרק בתולדות ההתיישבות בארץ.

נפתח במונחים: ההלכה המקראית מבדילה בין שני סוגי קרקעות 'שדה אחוזה' ו'שדה מקנה'. הבחנה זו היא הבסיס לדין יובל ולדיני ערכים. בדין יובל נקבע ששדה אחוזה חוזרת לבעלים ביובל. "במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך...לפי רב השנים תרבה מקנתו..." (ויקרא כה, טו-טז). ולעומת זאת "בשנת היובל הזאת תשבו איש אל אחזתו" (שם, יג). אם כן שדה אחוזה היא נחלתו של אדם מדורי דורות. כל שדה נמכרת לתקופת זמן קצובה ובתקופה זו היא מכונה שדה מקנה. אבחנה זו חוזרת בדיני ערכים: "אם משדה אחזתו יקדיש איש..." (ויקרא, כז, טז), "ואם את שדה מקנתו אשר לא משדה אחזתו..." (שם, כב). גם יחזקאל חוזר ומשתמש במונחים אלו (יחזקאל מו, טז - יז).

נפנה עתה אל המשא והמתן שבין אברהם ובני חת:

שרה מתה ואברהם צריך ומעוניין לקבורה. הוא פונה אל זקני חברון ומבקש "תנו לי אחזת-קבר" (בראשית כג, ד). הסיבה היא הצורך לקבור את שרה, אך בהזדמנות זו הוא מבקש אחוזה, שדה שתהיה מעתה נחלתו הקבועה לדורי דורות.

אנשי חת מוכנים לאפשר לאברהם לקבור את יקירתו, אך כמעשה חסד ללא זכויות בקרקע "במבחר קברנו קבר את מתך (בלשון יחיד) איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך" (פס' ו). הקבר יישאר של בעליו. אברהם יחשב כאילו מבני משפחתו של בעל השדה, או מהנספחים אליה, ולא יהיו לו כל זכויות בקרקע בעתיד. על קבורת המת הבא יתחיל משא ומתן מחודש. הסירוב מנומס מאד, אך ברור. בני חת מציעים לאברהם לכל היותר מעמד של נספח למשפחה קיימת, או מעין נתין ללא זכויות בקרקע.

אברהם איננו מוותר, כאילו איננו מביין, ומפנה עתה את בקשתו לקניית שדה מסוימת, זו של עפרון ואומר "בכסף מלא יתננה לי בתכם לאחזת קבר" (פס' ח).

בבקשתו השניה מנסה אברהם לשכנע בעזרת כספו את בני חת.

עפרון חוזר על העמדה הקודמת של בני חת. הוא מוכן ששרה תקבר במערה שלו. הוא מוכן אף למעט יותר מזה: "השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה...נתתיה לך..." (פס' יא). עפרון מציע מתנה, ומעמדה של זו נחות בהרבה אף משל שדה מקנה.

אברהם נאלץ לוותר באופן חלקי. הוא איננו דורש עוד שהשדה תהיה שדה אחוזה ומסתפק בשדה מקנה. הוא מציע תשלום כספי (גבוה מאד) וקונה את השדה. מה מעמדה של מערת המכפלה? הכתוב אומר במפורש "ויקם שדה עפרון... לאברהם למקנה לעיני בני חת" (פס' יז-יח). אם כן המשא והמתן הסתיים בפשרה. אברהם איננו מקבל שדה אחוזה, אך הוא זוכה במעמד בקרקע כשדה מקנה.

עתה גם מבינים אנו מדוע פונה אברהם לזקני השבט ולא ישירות לעפרון. זכויות של שדה אחוזה אינם קניין פרטי, ונדרשת הסכמת בני השבט כולו. יתר על כן, מותה של שרה לא היה פתאומי. סוף סוף הייתה כבר בת קכ"ז, ואף אברהם לא היה גבר צעיר. מדוע לא הכין לעצמו קבר מבעוד מועד? בתקופה זו היו רבים משטחי ההר בלתי מנוצלים, לא רחוק מחברון השתרעו שטחי מדבר, וכי היה קושי למצוא שטח טרשי ללא בעלים? אלא, כפי הנראה חכה אברהם להזדמנות לרכוש קרקע, לזכות במעמד של בעל אחוזה.

הוא סיכן בכך רבות. מה היה קורא לו סרכו בני חת לחלוטין? בסופו של המשא והמתן עדיין לא השיג אברהם, את אשר ביקש. הוא הקריב את היקר לו ביותר, אך אפילו מותה של שרה לא העניק לו הזדמנות לזכות בשדה אחוזה. הוא זכה רק בהישג החלקי של שדה מקנה. ברם, ההיסטוריה ארוכה, וכשלון עשוי להיות זמני בלבד. התורה מסכמת "ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחזת-קבר מאת בני חת" (פס' כ). לכאורה זו סתירה לנאמר קודם, שהשדה קם לאברהם רק למקנה (יז-יח). אך לפי דרכנו הדבר ברור. זהו סיכומו של המעשה לא מיד עם סיומו אלא מאוחר יותר, ממבט על-היסטורי. כל מאמציהם של בני חת לא עלו בידם. השדה והמערה הפכו לנכס צאן ברזל של עם ישראל, שדה אחוזה לכל דבר. ישאל השואל: האמנם הכירו בני חת את דיני יובל? וודאי שלא. אלא שההבחנה בין שדה אחוזה ושדה מקנה הייתה, כפי הנראה, מקובלת בכנען. ההלכה העניקה להבחנה זו משמעות הלכתית במסגרת דיני יובל. בלשון אחרת: בכנען שדה אחוזה נחשב לשדה אבות, ושדה מקנה לשדה שזה עתה הועבר מרשות לרשות. במסגרת דיני יובל נעשה שימוש בשפה המשפטית ובנוהג החברתי המקובל, והוענקו למונחים הללו משמעות ותוכן חדשים ונעלים. במשפט העברי אין כל אפשרות ששדה של אחד תהפוך לשדה אחוזה של שני. שדה מקנה לעולם לא יהפוך לשדה אחוזה. אך במשפט כנען כנראה שהייתה אפשרות נדירה לכך, ופרצה משפטית וחברתית זו ניצל אברהם.

פרופ' זאב ספראי